

Fortià, un municipi empordanès.

Notes geogràfiques

Marc-Aureli VILA i COMAPOSADA
Membre de l'Institut d'Estudis Catalans

Mots d'entrada

Quan un nucli poblat compta amb més de 1.000 anys d'existència ens indica que els seus iniciadors van encertar l'indret escollit per a poblar; i que tot allò que es refereix a aquest caseriu té interès geohistòric, així com també si hom tracta de fer plantejaments referents, al seu futur desenvolupament.

En una casa de la localitat de Fortià, de la comarca de l'Alt Empordà, va néixer, o hom creu que hi va néixer, car no es té la data de naixement ni el lloc exacte, una nena que ja dona feta —era «molt bella i graciosa»— esdevindria reina pel seu casament amb el comte-rei català Pere III (1319-1387), quan aquest ja era d'edat avançada. L'any de naixement de la reina devia correspondre a darreries de la primera meitat del segle XIV. El nom d'aquesta reina fou Sibil·la. Això sí, la seva nissaga era de l'Alt Empordà i el seu pare portava el nom de Berenguer de Fortià. Un germà de Sibil·la, Bernat de Fortià, sobrevisqué la seva germana i reina vídua, 18 anys. Bernat assolí prou preeminència pel que feia als afers públics, com per a dirigir-se, el 20 de març de 1386 i des de Barcelona, al Sant Pare de Roma per a recomanar-li el nomenament de Gerard de Requesens en qualitat de bisbe de Lleida. La reina Sibil·la morí el 1406 i el seu germà, l'any 1424.

Una família que donà uns germans d'aquesta empenta devia afermar-se, pel que feia a l'aspecte econòmic, en el rendiment de les terres pairals que posseïen en el terme municipal de Fortià.

Ran de la carretera que relaciona el nucli capitalí del terme municipal de Fortià amb la capital de comarca de Figueres, hi ha una casa que mostra una façana de força qualitat,

encara que molt descurada, que és coneguda com la casa de la reina Sibil·la. Es tracta d'una façana d'estil renaixentista i per tant de molt temps després del regnat de Sibil·la. Això no nega que aquesta mansió no ocupi, precisament, l'indret on s'alçava la casa dels senyors de Fortià al segle XIV.

En qualitat de lloc poblat, Fortià ja és mencionat l'any 971.

Revisant mapes de Catalunya dels segles XVII i XVIII, el topònim Fortià hi apareix freqüentment. Es tractava d'un caseriu de pocs habitants que es trobava a la plana de l'Alt Empordà entre Figueres i Castelló d'Empúries, localitats que tingueren un alt protagonisme en les lluites d'aquells segles. En un d'aquests mapes, el signat per N. de Fer imprès a París el 1714 —hi figura la divisió en vegueries—, si bé no hi apareix Fortià sí que s'hi troba esmentat Fortianell. Això fa sospitar que ja llavors Fortianell constituïa una unitat d'explotació agrària amb pes considerable en l'economia comarcal.

Uns breus mots de sincer agraïment al matrimoni de nissaga empordanesa Rahola-Estrada per la seva gentilesa en deixar-nos consultar papers familiars; i al professor universitari veneçolano-català Antonio Salcedo, per les seves indicacions i el material gràfic que acompanya aquest assaig.

Identificació

Segons expressa Enric Moreu-Rey (1917-1992) a la seva obra *Els nostres nom de lloc*, el topònim Fortià prové de Fortius, nom de persona a ben segur de procedència llatina. Amb la terminació «à» i a les terres empordaneses, s'hi troben diverses denominacions de lloc, com també són nombrosos els topònims que s'inicien amb el prefix «vila», un prefix que ens assenyala que va existir a l'indret i en l'època romana, una unitat d'explotació agrària. Tot fa creure que si per determinades explotacions agràries convertides en caserius, restà formant part del topònim el prefix «vila», en altres casos prengué força i s'imposà el nom del propietari com és el cas de Fortià.

Un altre estudiós dels topònims i arabista, Pere Balañà i Abadia, en el seu llibre *Els noms de Catalunya*, fa costat a l'etimologia proposada per Moreu-Rey bo i dient que el topònim de Fortià prové: «del llatí Fortianus, derivat de Fortius, nom propi de persona.»

La denominació de Fortianell s'originà d'acord amb un procés que es repeteix en diversitat de contrades del nostre país. Diu Moreu-Rey: «En raó de la proximitat de dos indrets, o de la dependència l'un de l'altre; o per establir una diferència, un segon topònim, és creat partint del primer ja existent: el més sovint conservant l'arrel del generador a la qual és afegida una desinència diminutiva.»

Creuen el terme municipal de Fortià el meridià est de Greenwich de 3° 2' 10'' i el paral·lel nord de 42° 15' 4''. El terme municipal de Fortià cobreix una superfície de 10,79 km², quan la mitjana de superfície dels 63 municipis que integren la comarca de l'Art Empordà és de 19,69 km². Per tant, es tracta d'un municipi amb una superfície notòriament per dessota la mitjana.

Si es considera que per llur origen molts dels municipis de la plana comarcal corresponen a unes unitats d'explotació agrària dels temps de la colonització romana, la tendència dominant de llavors havia d'ésser la de no ocupar superfícies massa extenses, difícils de controlar. A l'Alt Empordà, un total de 27 municipis, dels 68 que integren la comarca, cobreixen una superfície inferior a la que correspon al municipi de Fortià.

S'ha d'acceptar que la divisió eclesiàstica del territori comarcal, no obstant els canvis que se succeïren al llarg dels segles, tendí a que la superfície de les parròquies correspongués al dels espais resultants de les influències econòmiques d'un centre poblat i consegüentment, de la inducció al poblament que exerciren les unitats agràries en explotació; i això des de llurs inicis tant pel que fa a la concentració de població en caserius, com a la radiació sòcio-econòmica que aquests nuclis poblats exercien sobre uns espais relativament reduïts. Aquesta manera de procedir era motivada a l'Alt Empordà per l'horitzontalitat de la plana i la presència dels fondals de sòls —els més òptims— pels conreus. També cal considerar que la manca de transports no feia practicable residir massa lluny de les terres sota rendiment.

La manera de fer del pagès i en tots els temps, fins i tant que els automotors canviaren les costums dels treballadors agrícoles, comportava sortir de casa a primera hora del dia per a no tornar-hi fins el vesprejar.

Aspectes físics

La topografia

Pel que fa al territori del terme municipal de Fortià, ben igual a d'altres municipis que li són perifèrics i àdhuc d'altres de més enllà de la plana empordanesa, no és lícit parlar de relleu; en tot cas, de topografia.

L'horitzontalitat de les superfícies en tots aquests municipis domina els paratges, donat que únicament s'alcen escassos metres per sobre el nivell de la mar. En el cas de Fortià, l'altitud és únicament de 8 m. El que trenca l'horitzontalitat de les terres empordaneses, deixant a part els arbres, són les obres dels homes: nuclis d'habitacles, habitacles dispersos... Si pugem a un edifici quelcom enlairat i mirem en la direcció adequada, podrem arribar a veure el muntanyam que forma la península del Cap de Creus; o bé més lluny, la carenada pirinenca amb els serrats de l'Albera.

Hom pot caminar per tot el municipi de Fortià sense haver de canviar el pas per tal de posar-lo a to amb una baixada o amb una pujada. Un desenvolupament topogràfic d'aquesta mena, que com ja s'ha esmentat no és únicament patrimoni del municipi de Fortià, degué de condicionar, des del primer poblament, la relació de les concentracions humanes que s'anaren formant al contacte de terres sota conreu o d'aquelles altres que conservaren per temps més o més llarg, formacions boscoses, unes formacions vegetals que l'acció de l'home féu desaparèixer en mant indret de la plana empordanesa.

Els sòls

En temps geològics relativament recents, el golf de Roses ocupava els espais que avui corresponen al municipi de Fortià com també a d'altres situats més terra endins. Els rius que davallaven de les muntanyes aportaven materials sòlids en arrossegament i suspensió, uns materials que s'anaren sedimentant als fons de les aigües del golf, en tant que les aigües marines col·laboraven amb les fluvials permetent, que les sorres es dipositessin al fons del golf i a les ribes.

Aquest procés perdurà al llarg de molts mil·lennis i prossegueix en l'actualitat. Durant aquest procés, es formaren dipòsits de considerable gruix; aquests estrats es classifiquen com pertanyents al quaternari recent. Els estrats superiors d'aquests dipòsits, en quedar en sec perquè deixà de cobrir-los la mar en retrocedir les aigües, s'enriquiren amb valors orgànics d'origen dominantment vegetal; amb la qual cosa permeteren que els homes practiquessin les activitats agrícoles i de cria de bestiar i que esdevinguessin sedentaris. Es tracta de sòls qualificats d'al·luvials pel seu origen, uns sòls que dominen els espais de planura de l'Alt Empordà. Són sòls sedimentaris denominats terra rossa; i llur fertilitat és ampliament reconeguda.

En els sectors lleugerament depressionats, i a causa de l'aportació per part de les aigües d'escorrentia d'origen pluvial de materials terrossos de gra molt fi i amb matèries orgàniques procedents dels terrenys de la rodalia, s'ha format per sedimentació un horitzó edàfic ric en substàncies nutrients. El rendiment agrícola d'aquests fondals és encara més notable.

Els espais de terraprim, presents en altres indrets de la comarca de l'Alt Empordà, es poden trobar a l'oest de la plana al·luvial i per tant amb poca o cap ingerència en les terres del terme municipal de Fortià.

La hidrografia

El riu Muga —un dels corrents fluvials femenins de la nostra terra: la Muga— neix a 1.186 m d'altitud al límit entre les comarques catalanes del Vallespir i de l'Alt Empordà. Després d'haver servit de frontera estatal imposada, avança vers el sud deixant enrere els paisatges de serralades de l'Alt Empordà. Al lloc de Pont de Molins s'introdueix a la plana empordanesa, on les aigües fluvials s'ho prenen amb calma, bo i fent via a l'est fins desembocar al golf de Roses.

El municipi de Fortià s'estén al sud de la Muga. No es pot dir que aquest riu condicioni directament les activitats, de la mena que siguin, dels pobladors de Fortià. Indirectament, juntament amb el riu Fluvià i de manera poc ostensible però sí molt efectiva, contribueix a que els mantells aquífers del subsòl del municipi siguin rics en aigües subjacents.

Des dels temps més vells, tant la gent del municipi de Fortià com d'aquells altres que li són veïns, s'han aprofitat de les aigües del rec o canal del Molí. Ara bé, la part inferior d'aquest rec o canal que aflueix als aiguamolls de l'Empordà correspon a l'existència anterior d'un rierol: el rierol Corredor. La denominació de corredor, com a nom genèric, és sinònim de rec.

Es portà a cap la construcció del rec o canal artificial que deriva de la Muga al lloc que aquest riu rep l'afluència de la riera d'Alguema, al sud de la ciutat de Figueres. Aquest rec o canal —millor de qualificar-lo de canal de reg— avança cap a l'est amb el nom de rec del Molí. Creua el municipi de Fortià per més endavant unir-se a la llera del rierol Corredor. És més, en algun text vell, el nom de rec Corredor s'arriba a donar a tot l'actual rec del Molí. Aquesta mateixa denominació ens indica l'existència d'un molí blader en el municipi. La presència de dues taules de pedra al jardí botànic de Fortianell és testimoni de l'existència de molins en el terme municipal. A l'est de Fortià hi ha el molí del mas d'en Dorra, en un encreuament de camins entre camps i entremig d'arbredes.

El riu Muga és de gran irregularitat de cabals d'aigua, car les mitjanes d'aquests cabals poden oscil·lar dels 0,57 m³ l'any 1922 als 7,17 m³ el 1932. Les revingudes de la Muga han ocasionat forts estralls. L'any 1982, per no anar més endarrere, provocà danys de consideració en inundar sectors de conreus dels municipis de Figueres i de Roses. Fou el mes de febrer. Els conreus del municipi de Fortià també foren parcialment danyats.

Un afluent de la Muga, el riu Manol, s'hi uneix aigües amunt de Castell d'Empúries. Sovint la llera del Manol està del tot seca. De sobte i amb motiu d'uns forts aiguats, pot convertir-se en un corrent molt perillós. Al llarg de la història el riu Manol ha causat més d'una tragèdia. Veritat és que els actuals ponts eviten haver de creuar el riu a gual, amb la qual cosa s'ha reduït en gran manera la seva perillositat.

De les inundacions originades per la Muga es recorda la relativament propera ocorreguda entre els dies 18 i 20 d'octubre de 1940. Aquesta inundació generà grans estralls i pèrdua de vides humanes. A Boadella d'Empordà i per tant abans d'entrar el riu a la plana, arribà a portar un cabal de 219 m³ d'aigua per segon, amb la qual cosa s'explica que es neguessin grans superfícies de la plana i amb elles els conreus del municipi de Fortià. Potser el record més antic i suficientment documentat d'una inundació provocada per la Muga, pel que fa a les terres de Fortià, és de l'any 1421, quan les aigües fluvials malmeteren en gran manera el mateix poblat.

Les rases que s'obren a les terres de l'Alt Empordà per a donar sortida a les aigües, tant si es tracta de terres regades com de secà quan han rebut gran quantitat d'aigua a conseqüència d'uns forts aiguats, reben el nom de regues.

Si bé els aiguamolls de l'Empordà no cobreixen espais que corresponguin al terme municipal de Fortià, no està fora de lloc fer-ne referència, ja que es troben davant per davant de la façana oriental del municipi de Fortià, entre el seu terme i la mar. A l'actualitat, els aiguamolls són reconeguts legalment com un parc natural que s'ha de preservar i protegir, car forma part del patrimoni de béns naturals, no únicament de Catalunya, sinó també d'Europa. Els Aiguamolls de l'Empordà cobreixen una superfície de 4.783,5 ha; i d'aquesta superfície 867,5 ha són considerades com una reserva integral.

Els vents procedents de la mar com són el llevant, el gregal i el xaloc circulen sobre les aigües dels aiguamolls. Aquests vents aporten, terra endins, humitat. En altres temps, en mantenir-se per períodes considerables les aigües embassades sense circular i practicar-se la pesca i la caça sense control, els mosquits, s'incrementaven en gran mesura i s'introduïen terra endins. Entre aquests mosquits hi devia haver l'anòfel, la femella del qual difon la malària o paludisme.

Aquests aiguamolls que estan tocant a la mar, com d'altres del litoral dels Països Catalans, es formaren a conseqüència del contacte entre les aigües fluvials i les marines, en terres baixes de ribera de recent formació. En avançar les terres de ribera, en bona part sorrenques, mar endins es formaren albuferes i aiguamolls que mantenien contacte amb la mar a través de les boques, un contacte que depenia de si les aigües fluvials que rebien eren suficients per a permetre la comunicació dels aiguamolls i les albuferes amb les aigües marines; car en cas contrari les aigües de les albuferes i dels aiguamolls —aiguamoixos els denominen en alguns indrets— s'estancaven del tot i perdien el contingut d'oxigen que permetia l'existència de vida de la fauna típica i les aigües es contaminaven en gran manera i el mosquitam es feia senyor de l'ambient.

El fet de mantenir la relació entre els aiguamolls i la mar protegeix la flora en bona part làbila que creix a les aigües o al seu contacte; i la fauna aquàtica, de l'aire i de terra troben en aquest hàbitat un ric ecosistema per a la seva subsistència i persistència. Els aiguamolls fan un bon servei als estudiosos com també a les aus migratòries que practiquen llurs vols estacionals entre els continents europeu i africà. Aquestes aus troben als aiguamolls l'ambient natural més adequat per a descansar i àdhuc per a fer-hi el niu. I allà on les aus són nombroses, la plaga de mosquits i d'altres insectes no s'incrementa, ans el contrari.

Pot succeir que en produir-se una persistent sequia els aiguamolls perdin el nivell d'aigües que garanteix la comunicació amb la mar i es produeixi la degradació de les aigües. Els ocells de pas no hi fan estada. Això és el que succeí a darreries d'agost de 1994.

Els aiguamolls de l'Empordà han de ser considerats pels veïns del municipi de Fortià amb el màxim interès i com a uns espais naturals que han de ser conservats d'acord amb les característiques més òptimes. La deficient conservació d'aquests espais naturals i en un moment donat pot motivar la minva de la fauna pròpia de l'ecosistema i facilitar l'aparició de febres intermitents, com succeïa en altres temps, tal com ho documenten amb llurs obres Pascual Madoz i d'altres autors.

Els aqüífers

La riquesa en aigües dels aqüífers que es troben dessota la plana de l'Alt Empordà és considerable. En alguns indrets hom pot trobar l'aigua des dels 5 m de profunditat; en d'altres als 40 m. Ens referim a aqüífers en capacitat de proporcionar dolls d'aigua d'importància. A l'Alt Empordà, al doll d'aigua també el poden denominar dordoll. Tradicionalment, el cabal d'aigua que eixia del subsòl es mesurava en plomes. La ploma d'aigua, a l'Alt Empordà, equivalia a 2.200 litres d'aigua obtinguda al llarg de vint-i-quatre hores.

L'enriquiment dels aqüífers del sector prové de les aigües de pluja que s'infilten, cosa que és prou coneguda pels propietaris dels pous, que veuen com després d'haver-se produït precipitacions de consideració el nivell de les aigües dels pous puja considerablement. Si la sequera s'allarga, el nivell de l'aigua als pous descendeix. Tambè s'enriqueixen els aqüífers empordanesos amb les aigües provinents de les lleres dels rius Fluvià i Muga, així com de llurs respectius afluents, algun dels quals, com és el cas del Manol, en certs moments poden portar alts cabals d'aigües. Les aigües que s'acumulen als aqüífers de l'Alt Empordà es dirigeixen al golf de Roses.

La formació litològica relacionada amb la formació d'aqüífers al sector occidental de la plana de l'Alt Empordà, en bona part està integrada per conglomerats i arenisques acompanyades per estrats de margues pliocèniques. A mesura que el subsòl aqüífer s'apropa al golf de Roses, canvia la constitució litològica i passen a dominar les sorres i gravetes, que formen capes o estrats separats per materials fangosos o llims amb un gruix que decreix de la costa cap endins. Els pous que es perforen a una distància de la costa de més de 7 km no solen trobar aquesta mena de materials.

Els aqüífers del subsòl del municipi de Fortià poden considerar-se prou prometedors i permeten la perforació de nous pous. S'ha de tenir present que la proximitat de la mar i l'explotació irracional dels aqüífers pot produir, inexorablement, la salinització de les aigües subterrànies. En tot cas, prou sembla que no s'hauria d'explorar l'aqüífer local en més de 100 hm³ anuals, que és el volum estimat de recàrrega.

És molt possible que el nivell de les aigües freàtiques en determinats indrets del terme municipal de Fortià i amb el curs del temps hagi descendit. Sembla testimoniar-ho que certa propietat al sud del caseriu porti el nom de Camp de l'Aigua i, tocant a aquesta propietat, una altra es conegui com el Camp de l'Estany. Entremig d'ambdues, una tercera heretat és coneguda com el Camp de la Fangada. Però encara ho demostra més el fet que hi hagi una propietat amb el nom de la Sínia, tocant a la urbanització del Camp de l'Església. La utilització de la sínia per a treure l'aigua del subsòl requereix que aquesta aigua no estigui a gaire profunditat. Un altre camp amb el nom del Pou palesa l'ús d'aquest sistema d'enginy per a obtenir l'aigua del subsòl.

El clima

Amb pocs mots hom podria qualificar el clima del municipi de Fortià, així com el de la plana empordanesa on es troba, de clima mediterrani de litoral. Unes terres on el vent de tramuntana, fred i sec, pot batre amb força els mesos d'hivern; i el garbí, humit i càlid, durant els mesos d'estiu. Les èpoques de fortes pluges corresponen als mesos de la tardor, i, en segon lloc, als de la primavera. És en aquestes estacions climàtiques quan solen produir-se inundacions.

Francisco de Zamora, referint-se l'any 1790 al clima de l'Empordà, deia que era molt calent a l'estiu i molt fred a l'hivern. Segons ell, a l'estiu era quan es produïen temporals de pluges amb trons i llamps i pedra; i recalca que «se observan con singularidad el verano y duran de cuatro, seis u ocho horas». Aquests temporals i sempre segons el manifestat per Zamora, es produïen sota «la influencia de los vientos de poniente y gregal.»

La plana de l'Alt Empordà, situada a poca altitud per sobre el nivell de la mar, permet el lliure pas dels vents. Cap obstacle no s'interposa al seu camí. Res no interromp, modifica o condiciona els moviments de les masses d'aire que avancen per sobre la plana, ni com tampoc el lliure ascens i descens de les masses d'aire respecte a la planura. Per grans distàncies i lluny del terme municipal de Fortià, no existeixen elevacions que siguin capaces d'actuar com a factors orogràfics condicionadors de la marxa de les masses eòliques. En canvi, el règim de vents així com llur grau d'humitat depèn de si els vents provenen de terra endins o bé de la mar. Una mar que es troba respecte al nucli urbà de Fortià a uns 5,4 km de distància.

Un factor a prendre en consideració és que la plana de l'Empordà no compta amb gaires masses forestals; i si hi ha alguna excepció aquesta es troba, precisament, al municipi de Fortià, amb el jardí botànic relacionat amb el raval de Fortianell. És notori que, a la plana i a l'estiu, el rescalfament de les superfícies desprovistes de cobertura vegetal de mena arbòria i durant les hores d'insolació, és superior al que es registra a la densa arbreda de Fortianell.

Un poeta, Joan Maragall (1860-1911), va denominar l'Empordà «el palau dels vents». Aquesta manera de dir, amb una càrrega molt forta de poesia, inclou una veritat massissa. L'Alt Empordà està sotmès a l'acció de tota la rosa dels vents per tractar-se d'una plana oberta espaiosament a la mar i ensems relacionada amb importants relleus tant per l'oest com pel nord. Si bé els dos vents que s'han esmentat, la tramuntana i el garbí, hi exerceixen una acció rellevant, no són gens negligibles altres vents com és el de llevant, un vent no sempre prou amable. La tramuntana és d'una força tan destacada que arriben moments que costa d'allò més avançar en contra la direcció que el vent porta.

Semblantment a altres indrets de la plana, determinats conreus del terme de Fortià solen estar protegits de la tramuntana amb rengleres d'arbres que es toquen l'un amb altre formant una tupida barrera de brancam i fullam que obstaculitza que el vent escombri la terra. L'arbre emprat és el xiprer.

Si s'observa la vegetació arbòria, es tracti de l'exemplar aïllat o de les escasses formacions boscoses que es poden trobar a la plana, no s'observa, si més no d'una manera notòria, la deformació eòlica dels arbres com en aquells indrets on l'acció constant d'un vent determinat procedent al llarg de l'any d'una mateixa direcció origina que els troncs dels arbres prenguin la direcció contrària d'on procedeix el vent dominant. A l'Alt Empordà hi recalen vents procedents de tots els horitzons.

Del temps que els germans de la Doctrina Cristiana regentaren la granja-escola de Fortianell existeixen unes poques i ben poc representatives observacions pluviomètriques. A ben segur que la resta ja s'havia perdut amb anterioritat a l'any 1930. Aquest any es va publicar l'obra *Atlas pluviomètric de Catalunya* de Joaquim Febrer, on figuren registres que almenys, donen constància de la profitosa tasca realitzada a l'esmentada granja-escola. A continuació es copien els registres pluviomètrics que referent a Fortianell pogué recuperar Joaquim Febrer. Les dades representen mil·límetres.

any	gener	febrer	març	abril	maig	juny
1907	15,4	—	—	—	72,7	33,5
1908	28,6	7,6	29,7	—	—	33,5
1920	166,8	0,0	—	—	—	—
1921	0,0	33,5	—	—	—	—

any	juliol	agost	setembre	octubre	novembre	desembre
1907	—	—	—	139,0	99,8	—
1908	—	—	—	—	—	—
1920	—	—	58,2	348,6	190,8	—
1921	—	—	—	—	—	—

La distància en línia recta de Fortià a la ciutat de Figueres és d'uns 6 km. L'altitud d'ambues localitats és molt semblant i es troben a la mateixa plana i en un mateix paisatge geogràfic. Les dades pluviomètriques de la capital comarcal poden ser utilitzades pel que fa a Fortià, sense por de caure en diferències destacades.

A la mateixa obra ja esmentada de l'*Atlas pluviomètric de Catalunya* i referent a la ciutat de Figueres, corresponen les dades dels anys que es van succeir des del 1876 fins al 1925, si bé manquen alguns registres mensuals d'alguns anys. Treballant amb les xifres proporcionades per l'esmentat *Atlas*, s'ha confeccionat el següent quadre de mínimes i màximes i en mil·límetres de les precipitacions mensuals.

desembre		gener		febrer	
1898, 1914, 1922		1916, 1925		1912	
mínima	0,0	mínima	0,0	mínima	0,0
1917		1912		1917	
màxima	200,4	màxima	110,0	màxima	145,8
març		abril		maig	
1902		1898		1903	
mínima	2,2	mínima	2,3	mínima	2,7
1918		1912		1910	
màxima	143,6	màxima	159,7	màxima	200,5
juny		juliol		agost	
1897		1898		1898, 1903	
mínima	0,0	mínima	0,0	mínima	0,0
1920		1910		1908	
màxima	154,0	màxima	82,7	màxima	70,2

setembre		octubre		novembre	
1898		1904		1899, 1903	
mínima	1,0	mínima	0,0	mínima	0,0
1913		1907		1908	
màxima	258,4	màxima	208,3	màxima	246,0

Sempre és bo saber que l'expressió «no s'havia vist mai», per a referir-se a mesos de molta sequera o d'altres amb fortes pluges, no correspon a la realitat. El que cal és estar sempre preparat per a quan torni a passar.

A l'Alt Empordà, els dies plujosos corresponen a una mitjana anual de 68 i el promig de les precipitacions se situa al voltant dels 680 mm anuals. Es tracta de xifres de la plana. Com s'ha vist per les dades aportades, les variacions són molt rellevants d'un any per altre. Pel que fa a l'agricultura i al municipi de Fortià, és evident que si manqués el regatge s'imposarien arreu els conreus de secà. El regatge, en base al rec del Moli o bé amb l'obtenció de l'aigua del subsòl, permet obtenir bons rendiments dels conreus de regadiu.

Les temperatures per dessota els 0° es registren durant els mesos que van del desembre al febrer; això no obstant, es poden presentar glaçades durant els mesos de novembre i de març. Hom estima una mitjana de 29 dies de gelada l'any. Escassegen les nevades. El mes més calorós sol ésser el de juliol. A l'agost, la temperatura mitjana tendeix a disminuir respecte el mes anterior. En ambdós mesos, es poden registrar a l'ombra temperatures per sobre els 30°; i als mesos d'hivern pot haver dia que la màxima no ultrapassi els 2°. En tant que al gener la mitjana tèrmica és d'uns 9°, al mes de juliol puja als 24°. El dia 9 d'agost de 1994, es va registrar una màxima a l'ombra de 37°, i el dia següent, el vent de ponent presentava el 13% d'humitat relativa. Una situació no gens freqüent.

La proximitat de la mar respecte el terme municipal de Fortià i el fet que cap mena de relleu evita el lliure pas del vent, fa que la temperatura tant a l'hivern com a l'estiu sigui moderada per la humitat atmosfèrica estretament relacionada amb les aigües de la mar. L'any 1956 i al mes de febrer, unes fortes gelades malmeteren a tota la plana les oliveres. Es tracta d'onades de vents glacials d'origen siberià.

Aspectes humans

Les actituds humanes de mena col·lectiva, si bé evolucionen a mesura que transcorren els segles i pel que fa al temps que vivim hom podria dir que al pas dels anys, han mostrat en tota època la influència que reben dels aspectes físics del paisatge, així com també de l'evolució de les manifestacions econòmiques de cada instant. No obstant tot això, no es pot prescindir dels antecedents. La mateixa terminologia d'avui ens serveix per a fer-nos coneixedors de determinats aspectes de la vida que duïen els pobladors d'un indret en èpoques molt allunyades.

A les terres de plana de l'Alt Empordà i d'això fa un grapat de segles, s'aplicava el terme cortal al corral d'ovelles. Més tard s'emprà per a referir-se als estables i a tota mena de corral, car la cria de vaquins i porcins vingué a sumar-se a la de les ovelles i, ensems, prengué embranzida la cria dels equins. Tot això portà a que la denominació de cortal acabés per aplicar-se a les unitats d'explotació agrària integrada pels estables, els corrals, els habitacles i construccions annexes i als camps de conreu. El terme cortal esdevingué sinònim de mas.

El fet que el terme cortal persisteixi en el parlar de la plana de l'Alt Empordà confirma la ingent importància que a l'antigor arribà a assolir la cria de l'ovella, una cria que fou l'inici del desplegament de les activitats pequàries de la comarca. Amb la cria dels ovins, es desenvolupà el seu comerç, així com el de la seva llana.

El terme *vila* és d'ascendència romana. En el seu origen determinava l'existència d'una unitat d'explotació econòmica que podia arribar a una tangible complexitat. Aquesta unitat, en més d'un cas, prengué la forma d'un caseriu, o sigui d'un conjunt d'habitacles prou consistent com per agafar fisonomia d'un centre sòcio-administratiu amb jurisdicció civil i eclesiàstica territorialment ben delimitada.

A l'Alt Empordà sovintegen els topònims que s'inicien amb el terme vila, amb la qual cosa assenyalen llur origen. El terme cortal és d'origen medieval i si bé és àmpliament usat, no forma part de cap topònim que correspongui a un caseriu, car quan sorgí en la realitat econòmica de la plana de l'Alt Empordà, els centres concentrats de població ja estaven establerts i llur denominació plenament fixada.

Cada habitacle d'un caseriu, independentment de si era petit o gran, i d'un cortal va considerar-se en altres temps i pel que feia als efectes censals, un foc: una llar de foc. Realitzar un fogatge era aixecar el cens d'una població en base a cada llar. Era un cens de veïns, no de persones.

Gràcies al treball pacient i continuat del geògraf i demògraf Josep Iglésies i Fort (1902-1986), es compta amb el fogatge de Fortià per a l'any 1553.

Havia 30 focs de «laychs» i 3 de capellans. Fortianell era un «veynat» de Fortià amb 7 focs. En total, doncs, 40 focs que era com dir 40 famílies. De mitjana es podria acceptar 5 persones per família, cosa que faria un total de 200 persones.

Passem del segle XVI al segle XVIII, que va ser quan es féu el cens dit del comte de Floridablanca. Era l'any 1787.

Poble de Fortià i Fortianell

Edats	Solters		Casats		Vidus		Total edats
	H	D	H	D	H	D	
Fins als 7 anys	28	34	—	—	—	—	62
De 7 a 16	32	33	—	—	—	—	65
De 16 a 25	24	21	2	2	—	—	49
De 25 a 40	16	15	35	37	1	1	105
De 40 a 50	2	1	9	9	—	—	21
De més de 50	1	—	8	7	1	8	25
Total	103	104	54	55	2	9	327

Capellans	2	
Llauradors	16	Propietaris, pagesos
Jornalers	46	Treballadors a sou i per un temps
Criats	15	Treballadors residents a la propietat.

Observem que no es parla d'artesans, comerciants o persones que exerceixin altres activitats.

El segle XIX, Pascual Madoz (1806-1870) feia el seu magnífic *Diccionario...*, on es diu que per allà l'any 1845 els pobladors de Fortià i del seu raval Fortianell eren en nombre de 226, repartits entre 44 veïns. Hi havia 68 cases, 5 d'elles a Fortianell. Pel que es veu, un total de 24 cases estaven deshabitades. Això fa sospitar que, amb anterioritat a la celebració del cens, s'havia produït o bé una emigració de famílies o bé s'havia sofert una epidèmia.

Cap allà l'any 1911, Joaquim Botet i Sisó (1846-1917) publicà la seva *Geografia de la Província de Girona*, que formava part de l'obra *Geografia General de Catalunya* dirigida per Francesc Carreras i Candi (1862-1937). Vet ací les dades que es refereixen a la població del municipi de Fortià.

«Té 103 edificis i alberchs ab 470 habitants de fet (de dret 455) dels quals 172 saben llegir i escriure, que's classifcan, per llur sexe y estat civil, en Hòmens: solters, 140; casats, 100; viudos, 8; total 248. Dones solteres, 108; casades, 100; viudes, 14, total, 222. Dels edificis censats, 95 ab 428 habitants constitueixen lo poble de Fortià, los restants ab 43 habitants, són cases més o menys isolades, de les quals més de la meytat forman lo lloch de Fortianell.»

Havien transcorregut 66 anys del cens del comte de Floridablanca (1728-1805) i la població del municipi de Fortià s'havia incrementat en el 108%. Un increment d'aquesta naturalesa ens porta a creure que les endèmies que actuaven contra la població de Fortià al segle XVIII havien desaparegut abans d'iniciar-se l'any 1911, amb la qual cosa s'havia

registrat un increment de la immigració. Observem com el nombre de cases també s'havia incrementat en el 51,5% i que els «solters» eren el 29,6% més que les «solteres». Aquest darrer percentatge ens fa creure que entre els «solters» hi havien jornalers forans.

Des del 1911 fins els nostres dies, es fa palès que la població del terme municipal de Fortià no ha tornat a registrar cap increment notable de la població; ans en certs moments el descens és prou significatiu com per a poder afirmar que existia un procés emigratori superior en nombre al normal increment vegetatiu.

Censos i empadronaments

Municipi de Fortià

Anys	1911	1920	1930	1940	1950	1960
Habitants	470	543	564	466	475	423
Anys	1970	1975	1981	1986	1991	
Habitants	436	420	491	476	502	

Entre els anys 1930 i 1940 s'observa un seriós descens de la població. Aquest fenomen, en aquest cas, és atribuïble a la guerra contra Catalunya de 1936-1939 i a la repressió de la postguerra. Aquesta situació es féu més que evident en tants i tants municipis de Catalunya.

L'any 1975, la constitució de la població municipal de Fortià era la següent: dels residents al terme municipal el 75,5% havien nat al mateix municipi i un total del 89,3% eren catalans de naixença i el 10,7% restant corresponia a gent forana establerta al municipi.

Referent a la importància que en determinades èpoques va assolir el paludisme o malària entre el veïnat de Fortià i la relació que hi podia haver amb el conreu de l'arròs prop dels aiguamolls, així com les controvèrsies que es generaren, cal llegir al menorquí Àngel Ruiz i Pablo (1865-1927), autor del llibre *Historia de la Real Junta Particular de Comercio de Barcelona* (Barcelona, 1919). Comentava Ruiz i Pablo que l'any 1766 Francesc de Prats fou comissionat per la Real Junta per estudiar la relació que podia existir entre els aiguamolls de l'Empordà i les febres intermitents sovint mortals. Francesc de Prats «es va mostrar partidari de que es sembrés l'arròs donat que a més de remeiar amb això la misèria de la classe jornalera... sempre hi hauria qui tindria interès en proporcionar cura a les aigües. D'altra manera no.» Es dictaren ordenances a aquest efecte que varen caure bé o no tan bé a la gent de les localitats properes als aiguamolls.

El que expressa Ruiz i Pablo lliga del tot amb allò que temps abans havia expressat, referint-se a Fortià, Pascual Madoz:

«Su clima no es de los más sanos por las emanaciones de algunos estanques y lagunas próximas, que producen fiebres intermitentes, a veces de mala índole, y son las enfermedades comunes que aquejan a la población...»

Aquests «estanques y lagunas próximas» si bé eren una referència als aiguamolls, en el cas de Fortià també s'hi ha de comprendre les aigües estancades que hi havia al sud del caseriu. Es tractava d'un ambient que posteriorment permeté, un cop dessecades les terres, l'existència de les propietats el Camp de l'Estany i el Camp de l'Aigua. La dessecació es féu mitjançant dos recs, el de Salixer i el Madral. D'aquestes terres dessecades, ja se n'ha fet esment en parlar dels aqüífers.

Els habitatges

El nucli inicial del caseriu de Fortià es degué formar relacionat amb la cruïlla de vies que més tard es convertiria en la Plaça Major. Una d'aquestes vies —camí de relació amb altres caserius de la plana— rep avui el nom de carrer de la Generalitat de Catalunya; un altre, el de carrer de Riumors.

El desenvolupament del caseriu inicial es produí d'acord amb les camins que el relacionaven amb les terres que l'home anava posant en rendiment econòmic, sense que prèviament s'hagués fixat un pla determinat. On sí que sembla que se seguí un criteri de prèvia acceptació col·lectiva, almenys de forma tàcita, fou en limitar l'expansió del poble més enllà de la via, avui carretera, que relacionava Fortià amb el veí poble de Vila-sacra i del rec del Molí que, en part, avançava paral·lel a l'esmentada via.

En temps ben propers s'ha instal·lat la urbanització del Camp de l'Església en terrenys que poc abans estaven sota conreu. Si bé no són gaires les cases esparses en el terme municipal de Fortià, sí que existeixen explotacions agràries que solen rebre la denominació genèrica de granges.

El nucli concentrat de població de Fortià té l'església parroquial de Sant Julià, que correspon al gòtic tardà i que mostra un absis poligonal. Aquest temple pot considerar-se com el testimoni d'una època, la del segle XVI, en la qual hagué certa estabilitat social i econòmica. Cal recordar que les lluites dels remences, que finiren amb la sentència de Guadalupe el 1486, permeteren que la pagesia es convertís en un estament social amb plena capacitat per a millorar el seu nivell econòmic a profit propi i del país.

Una visió de futur degué empènyer, al segle XIX, els qui feren possible la creació d'una institució de la importància de la granja-escola de Fortianell. Caldrà que algú en faci la història que prou s'ho val. Intentarem presentar les fites que indiquen l'existència d'aquesta Institució professional.

Narcís Fages de Romà (1813-1884), un advocat nascut a Figueres, era Comissari Regi d'Agricultura de la província de Girona. El març de 1853 presentà a la Diputació gironina una extensa *Memòria* del tot favorable a la instal·lació de la que fou Granja-Escola, de Fortianell. El projecte es convertí en realitat el 4 de març de 1855; i el 7 de maig de 1859 tenien lloc a l'Institut de Figueres els exàmens de la primera promoció d'alumnes de la Granja-Escola, que funcionava sota la direcció de Josep Boix.

El 30 de setembre de 1875, la Institució deixà de funcionar i els propietaris directament o indirecta es feren càrrec de l'explotació agrària fins que el 21 de juliol de 1904 se signà per part de la família Estrada i els Germans de la Doctrina Cristiana de nacionalitat fran-

cesa i en aquells moments exilats de França, un contracte de lloguer de la propietat per tal d'instalar-hi, de nou, una Granja-Escola. El contracte durà fins el 20 de juliol de 1934.

És indubtable que aquests religiosos realitzaren una tasca molt positiva i que durant el seu comès emeteren diplomes professionals curiosament redactats en francès i expedits a Fortianell. Un d'ells, datat el 6 de juliol de 1914, és signat pel Comissari Regi Bernat Casadevall i d'altres personatges de l'època. El nom de la Granja-Escola era el d'*Institut Agricole de Fortianell (Espagne) Saint Joseph*.

Com aportació a la història de les terres i edificacions de Fortianell, direm que els amplis locals varen allotjar, en disordre's les Brigades Internacionals l'octubre de 1938, nombrosos dels seus membres desmobilitzats. Més tard, destacaments de les forces d'ocupació franquista en feren caserna. En ser retornats força temps després, locals i terres als legítims propietaris, aquests trobaren els espais edificats buits de tot bé moble. Per raons que es relacionen amb les nostres activitats en els anys de guerra, estem en l'obligació moral d'assenyalar que els brigadistes internacionals, en tot moment, respectaren les persones i els béns, fossin públics o privats. Els brigadistes que sobrevisqueren —moriren en combat almenys una tercera part— creuaren els Pirineus de retorn a llurs terres amb una impedimenta lleugera del tot.

Els habitatges tradicionals de Fortià solen ser de planta baixa i un pis. Escrivíem l'any 1980 referent als habitatges de la plana de l'Alt Empordà: «A la plana empordanesa no hi ha massa pedra que pugui ésser treballada, la qual cosa fa que quan se'n necessita s'hagi d'anar a cercar en indrets situats fora de la plana. Però sí que en la planura, i amb abundància, s'hi troben còdols de bona mida que deixaren antics torrents les lleres dels quals divagaren per la plana. Aquests còdols s'han aprofitat en les construccions, la qual cosa explica perquè els murs de molts habitatges rurals de l'Empordà són de codolada amb morter.» (*La casa rural a Catalunya*)

Les manifestacions econòmiques

Hi ha qui diu que, de sempre i actualment, la dinàmica econòmica del terme municipal de Fortià ha tingut i manté marcat caràcter agropequari. Prou sembla que no s'hauria d'afegir gaire cosa més. Cal, però, presentar o fer referència a factors d'evident efecte condicionant pel que fa a aquesta economia. Aquests factors han fet que, en tot temps, la producció agrícola i la cria del bestiar hagin deixat en el terme municipal de Fortià molt enrere tota altra activitat econòmica.

Els sòls del terme municipal fortianenc, a semblança dels sòls de molts dels altres municipis de la plana, es formaren en temps geològics molt recents. El sòls empordanesos d'amplis espais de terra endins en altres temps eren de litoral. Pel que fa a la seva constitució original, tenen molt de comú amb els que avui estan relacionats amb els aiguamolls que es troben ran de mar. Malgrat aquesta relació que genera a manera d'un parentiu entre una i altra mena de sòls, no vol dir, precisament, que es tractin de sòls idèntics.

Els sòls agrícoles del municipi de Fortià, que ho són quasi tots, s'han de conservar en aquesta funció, fent per manera d'evitar que siguin ocupats per altra mena d'activitats,

com ha succeït i succeeix sense que no s'hi posi aturador a altres comarques catalanes. Els sòls agrícoles de formació quaternària recent, a tot Catalunya, haurien de reservar-se per a les activitats agrícoles i aquelles altres que hi estan directament relacionades. Aquesta manera de fer hauria de constituir un deure de cara al futur. Es podria definir aquesta política econòmica dient que l'acció contrària tan generalitzada desposseeix les generacions futures de les terres més aptes per a la producció d'aliments per a l'home i per als animals de cria.

A la plana de l'Alt Empordà es dona el nom de feixes a les terres que estan sota conreu. Per altra part, determinades propietats són denominades closes. El terme closa, a l'Alt Empordà, s'aplicava a la porció de la terra d'un fonal que es dedicava a la pastura del bestiar.

Les institucions de dret consuetudinari poden constituir uns factors a tenir en compte com cohesionants dels esforços dels qui han compromès l'economia familiar, la pairal, amb l'economia d'una societat primordialment agropequària. Entre les institucions de dret civil especial per a les terres que integren la jurisdicció del bisbat de Girona i conseqüentment de l'Alt Empordà i del seu municipi Fortià, existeix una d'aplicació freqüent per la qual marit i muller adquireixen les finques juntament i, en cas de mort d'un d'ells, el total de la finca correspon al supervivent. Tracte semblant reben els préstecs hipotecaris. No es tracta de cap dret escrit i sí d'una pràctica consuetudinària acceptada en jurisprudència i que, al nostre criteri, ha proporcionat fermesa i continuïtat a les activitats agràries de la comarca. L'aplicació d'aquestes institucions no fan minvar l'import de les legítimes que siguin del cas, en produir-se la defunció d'un dels cònjuges.

En referir-se Pascual Madoz el 1845 i en el seu *Diccionario...*, als aspectes més substancials de l'economia del municipi de Fortià, expressava:

«Prop.: trigo, y maiz en abundancia, y con escasez las legumbres y otros frutos. Cria ganado lanar y con preferencia el caballo y el vacuno; caza de codornices y perdices, y pesca de mar.»

L'afirmació referent a la «pesca de mar», considerant que Fortià no comptava amb terres al litoral marítim, no és del tot exacta. Altra cosa hauria estat dir que els veïns de Fortià, estretament relacionats amb els de Castelló d'Empúries, poguessin obtenir amb facilitat el producte de la pesca als aiguamolls. Els altres productes a què es fa menció permeten afirmar que l'orientació agropequària del terme de Fortià, amb el temps, ha experimentat canvis ben perceptibles.

L'any 1932, a la primera edició del *Diccionari nomenclàtor de pobles i poblats de Catalunya*, únicament es fa esment que al municipi de Fortià es produïa «blat, cereals i cerves.» En referir-se a Fortianell es llegeix: «hi ha establerta una granja agrícola molt notable.» Aquesta mateixa granja ja era esmentada per Joaquim Botet i Sisó l'any 1911 en aquests termes: «... un col·legi o granja d'ensenyança agrícola, teòrica i pràctica, a Fortianell, à càrrech dels Germans de la Doctrina Cristiana.»

Potser resulta escaient fer-nos la següent pregunta: fins a quin punt la presència de l'esmentada granja-escola va incidir en la millora de la producció agrícola i de la cria a les propietats de la ruralia del terme de Fortià i dels municipis veïns? És difícil dir-ho per

manca de la documentació que degué existir i que molt probablement es perdé posteriorment a la marxa dels germans de La Salle. Entre el veïnat de Fortià se sol fer referència a l'antiga institució docent i tècnica amb la denominació de la «granja dels frares».

El 1932 i d'acord amb un projecte de «Regional Planning», o sigui d'un projecte de planificació per zones de diferent utilització econòmica del territori català, el terme municipal de Fortià quedava, teòricament, incorporat en una zona de producció agrícola en contacte per l'est amb una franja de pasturatges. Aquesta franja teòrica s'estenia paral·lela a la mar. Les coses varen anar per altres viaranyes. Llavors no es podia preveure la importància que adquiriria el turisme de litoral a Catalunya i, en aquest cas, al tram nord de les terres de marina del Principat, on desgraciadament i en mant indret, s'ha actuat i s'ha fet per manera de seguir actuant amb una manca absoluta de respecte al medi natural. Tampoc no era previsible la importància que adquiriria l'estabulació del bestiar i el fet que «les pastures», si no totalment, sí en gran part, avui es proporcionin al bestiar en forma de pinsos de fabricació industrial.

Al municipi de Fortià, com en d'altres que li són veïns, s'ha establert una estreta relació entre la producció agrícola i les activitats de cria. Hom podria parlar sense por d'anar massa errat d'una simbiosi econòmica entre ambdues activitats. I els antecedents s'haurien de buscar en les *viles* romanes i en els cortals de l'edat mitjana.

El conreu de la patata introduïda molt després del descobriment d'Amèrica, i el de les hortalisses, té un marcat caràcter de producció de cara al consum local i en tot cas, amb vendes més o menys regulars als municipis propers.

A Fortianell s'està tractant d'introduir el conreu de l'avellaner comptant amb regadiu. A altres ambients de la plana la pomera ha guanyat espais, amb una collita l'any 1993 força positiva. I semblantment es podria dir del blat de moro.

El gran canvi experimentat en les tècniques agrícoles entre els anys 1946 i 1961, quan es prengué com a norma i arreu del món que calia anar substituint, sempre que fos possible i en les tasques relacionades amb l'economia agrícola, l'home per la màquina, aquesta s'introduí amb força a la plana empordanesa. Entre els dos anys esmentats, el nombre de tractors a l'Alt Empordà s'incrementà en el 1.060%. L'agricultura del terme municipal de Fortià no restà al marge d'aquestes innovacions.

Es tractava d'un principi o criteri que s'anà imposant ràpidament i que hom considerà un gran pas endavant, encara que generés a tot el món la pèrdua del treball per a molts milions de persones i que propulsés les emigracions en massa del medi rural a les grans ciutats. Un procés que, d'acord amb el nostre criteri, és un dels grans fracassos de la civilització contemporània.

Les dades que corresponen al 1981 i que es refereixen a la utilització dels sòls del municipi de Fortià, ens indiquen que un total de 1.020 ha eren considerades de conreus i prats, cosa que equivalia al 94,5% de la utilització dels sòls. Unes 59 ha estaven dedicades a altres produccions que no s'esmenten, o sigui únicament el 5,5%. Cal dir que l'any 1981, la terra sota conreu al terme de Fortià cobria més del 90% de la superfície del mu-

nicipi, un dels percentatges més alt entre el conjunt de municipis de la comarca de l'Alt Empordà. Els conreus de secà gaudien de preeminència amb un total de 781 ha. Els conreus de regadiu cobrien 239 ha. Respectivament: el 76,57% i el 24,43%.

Si en altres temps el conreu de la favera arribà a tenir especial importància, prou sembla que ocupà el seu lloc i com nou tipus de conreu, el gira-sol. Aquesta darrera planta de llavors oleaginoses és oriünda d'Amèrica, més específicament de Mèxic.

A partir de temps molt recents, les activitats agrícoles als països que integren la Unió Europea en procés de formació reben les directius referents a les activitats agràries a desenvolupar de diversos ambients oficials de la nova Europa. Abans d'aquesta situació, la cria i l'agricultura al municipi de Fortià com a tot d'altre estaven regides pels mercats tradicionals, més aquells altres que podien anar sorgint.

Actualment, les sembrades així com la cria de bestiar s'amplien o es redueixen d'acord amb les indicacions que provenen de Brusel·les. És tot un canvi. Si abans els terrenys es deixaven a guaret per raons relacionades amb el descans dels sòls, avui dia es fa considerant els requeriments dels mercats consumidors d'Europa.

La sembra als fondals de l'userda coneguda també amb el nom d'alfals —una papilionàcia científicament denominada *Mendicago sativa*— havia resolt el problema que es generava als anys que els terrenys estaven a guaret i durant els quals deixaven de rendir econòmicament. La userda té la propietat de millorar la qualitat dels sòls aportant-hi nitrogen i matèria orgànica; i també té l'avantatge que es pot convertir l'userda dallada en farina, que s'utilitza en la confecció de pinsos.

Amb les intenses tendències a la mecanització i tecnificació de les tasques agropequàries així com amb la programació de les normes europees d'obligat compliment pels criadors i agricultors, les activitats agropequàries a cada país creen situacions socioeconòmiques delicades i àdhuc conflictives. En el cas del municipi de Fortià, s'ha d'anar, segons el nostre criteri, a l'elaboració d'un estudi objectiu i seriós referent a quines activitats econòmiques podrien ser-hi instal·lades per complementar les activitats agropequàries.

La proximitat de Fortià al golf de Roses i a la Costa Brava, així com l'excessiva concentració de la població flotant durant els mesos d'estiu i al litoral, porten a pensar en la conveniència d'estudiar una possible línia d'establiments hotelers situada a certa distància de la costa i relacionada amb les capitals municipals, entre elles la de Fortià. Aquestes instal·lacions no haurien de modificar per res l'ambient paisatgista i haurien de ser de dimensions tan humanitzades com ho són els mateixos habitatges dels caserius actuals. A les cuines dels hotels i dels restaurants de la comarca hi haurien de preparar els plats, els ingredients dels quals haurien de correspondre als productes agropequaris propis del territori, que prou són variats com perquè les activitats gastronòmiques de qualitat hi tinguin representació obligada. Les activitats que s'han assenyalat, en les quals s'haurien d'associar els veïnats dels corresponents municipis, obririen el camí per al desplegament d'altres activitats, amb la qual cosa s'afavoriria la recuperació demogràfica.

La cria de cavalls, que en altres èpoques fou intensa d'acord amb la demanda provinent de les unitats muntades dels exèrcits i del transport de viatgers, de fet quasi ha desaparegut. La cria de bestiar, especialment tractant-se del vaquí i de l'oví, es fa de cara als es-corxadors. La carn d'aquest bestiar és molt ben considerada a les cuines més acreditades del país. La cria del porcí, l'any 1993, havia registrat un retrocés. La inseminació artificial s'aplica cada vegada més.

Textos d'altres temps afirmaven que al terme municipal de Fortià no hi havia boscos. Al *Diccionario...* de Pascual Madoz es llegeix la següent taxativa afirmació: «sin arbolado ninguno.» No es pot posar en dubte que en temps llunyans hi havien hagut formacions boscoses que foren tallades per a convertir els espais en terres de conreus. Són testimonis de llur existència les denominacions de determinades propietats agrícoles com la del Bosc de Dalt i la del Bosc de Baix, com així també la propietat denominada el Camp dels Arbres.

Durant llargs segles, l'única font d'energia calorífica amb la qual podien comptar els veïns de Fortià era la llenya destinada a la llar de foc o bé als forns de coure el pa. Suposem que part de la llenya es podia obtenir dels escassos arbres del municipi. Els ceps i les oliveres quasi no comptaven i això es pot afirmar si es considera que el segle XIX hom introduïa a Fortià vi i oli provinent d'altres termes municipals. És molt possible que la llenya de poda de ceps i oliveres provingués de la península del Cap de Creus, on les vinyes i els oliverars s'enfilaven costa amunt. Avui es pot veure el graonat de l'aiguavés format per feixes o bancals de fa moltíssim temps no conreuats. També podia provenir llenya dels municipis relacionats amb la serralada de l'Albera, on els boscos no manquen. El fustam per obrar —bigues, portes, finestres, mobles...— devia provenir d'aquests mateixos boscos, o d'altres situats a les comarques perifèriques de l'Alt Empordà.

El conreu de l'olivera degué perdre tota importància al terme municipal de Fortià, a causa d'unes podes barroeres a tot ser-ho. Els anys de 1885 i 1886, la fil-loxera matà totes les vinyes.

La formació arbòria de Fortianell, que pel nord s'allarga per un quilòmetre i que presenta unes amplades que van dels 200 als 600 metres, degué iniciar-se a finals del segle XIX o molt al principi del segle XX. Una fotografia de l'any 1910 o per lla, mostra l'extensa façana de la Granja-Escola, però sense arbres al davant prou crescuts com per impedir-ne la vista. No hi mancaven, però, alguns arbres en procés de creixença. Avui dia, que correspon a l'any 1994, la formació arbòria forma un jardí botànic. En ell es troben magnífics exemplars de palmeres i d'arbres d'espècies ben diverses: roures, alzines, cedres, plàtans, pi pinyer, abets, bedolls... El sotabosc és prou variat. Ben segur que els germans de la Doctrina Cristiana quan decidiren la creació d'aquest jardí botànic —un veritable parc— consideraren que la vegetació que creaven i amb els anys i gràcies a les podes controlades, els proporcionaria la llenya que requerien les activitats econòmiques de la Institució i faria possible que al llarg de l'hivern es pogués escalfar l'espaió immoble de la granja-escola mitjançant les llars de foc. Com antecedent de la formació arbòria de Fortianell, hi ha constància que el 1865 s'hi féu un planter d'arbres de diversa mena i uns dels camins fou vorejat de plàtans.

Més que activitats qualificables d'industrials i tractant-se del municipi de Fortià, es pot parlar d'activitats artesanals de mena diversa destinades a cobrir els requeriments més

immediats d'una població de poc més de 500 habitants, però que a l'estiu poden ésser bastants més.

D'acord amb les dades de 1984, funcionava al municipi un lloc de treball dedicat a l'ampli concepte de producció, transport i distribució d'energia elèctrica. Les indústries de minerals no metàl·lics també comptaven amb una representació. D'indústries destinades a l'alimentació, n'hi havien 4 i les indústries a base de productes metàl·lics eren 3. Un total de 16 operaris degudament registrats treballaven en la construcció. El forn de pa, el fuster, el paleta... estaven inclosos en aquestes dades estadístiques. Considerem que l'estadística oficial i, en aquest cas, hauria de ser més explícita, més propera a les formes de dir usuals.

En total, una altra xifra a donar, hi havia concedides 25 llicències industrials. D'acord amb xifres d'anys anteriors es pot presentar la següent relació:

Llicències industrials

Any	Nombre
1977	13
1980	18
1983	23
1984	25

En aquests darrers anys, Fortià ha incrementat el nombre d'establiments artesano-industrials; en part, aquest increment té molt a veure amb la mecanització i la tecnificació de les activitats agràries i el millorament de les comoditats domèstiques dels habitatges.

Si bé la proximitat d'un pol econòmic de la solidesa de Figueres que es troba per carretera a 9 km de Fortià, així com també la presència del pol secundari de Castelló d'Empúries, situat a uns 5 km, asseguren als veïns del terme municipal de la localitat objecte d'aquestes notes, tota mena d'establiments comercials, artesanals i de serveis, sense deixar d'esmentar mercats i fires. En el mateix poble de Fortià, les activitats comercials dirigides al consum domèstic local hi són ben representades.

Vegem el següent quadre que correspon a l'any 1985:

Comerços	Nombre
Productes d'alimentació d'origen vegetal	1
Articles de fusta	1
Combustibles	1
Productes minerals	1
Altres productes no classificats	4

Pascual Madoz, l'any 1845, referint-se a Fortià i al seu comerç, deia que els seus veïns havien de fer venir l'oli i el vi, així com productes colonials, d'altres municipis.

En contrast, Fortià aportava a aquests municipis blat, blat de moro, bestiar de carn i llana de les ovelles.

Si en altres temps els pobladors de Fortià havien d'estar pendents dels mercats tradicionals i de les fires de Figueres i de Castelló d'Empúries, avui dia sense deixar de fer-se presents a aquests esdeveniments comercials tradicionals i sempre que els abelleix, que és ben sovint, hi van a comprar. De Figueres s'ha dit, i és ben veritat, que tots els seus carrers i places són mercat; i això a tot el llarg de l'any. Dels antecedents comercials de Castelló d'Empúries persisteix l'antiga llotja de productes agrícoles que fou convertida en presó fins que fou reconstruïda el 1963; com també pot mostrar l'antiga Llotja de Mar, d'arquitectura gòtica, que actualment és la seu de l'Ajuntament de la vila.

En estar Fortià tan a prop de la mar i no gens lluny de les terres catalanes que encara depenen de l'Estat francès, el caseriu era un lloc prou avinent perquè els contrabandistes hi haguessin de passar en fer camí terra endins, per introduir les mercaderies del seu, si es vol, il·lícit comerç a través d'una frontera entre estats. No tan il·lícit si es considera que aquest comerç es practicava dintre del territori d'una sola nació. Aquest comerç, bé cal afirmar-ho, gaudia de bona fama popular i àdhuc de prestigi. El contraban de tabac no arribà a adquirir importància fins molts anys després del descobriment d'Amèrica; i especialment al segle XIX.

Diu la cançó popular recopilada per Joan Amades (1890-1969)

A Banyuls varen anar
de tabac a carregar
tota una companyia,
i en passant per Fortià
allí varen encontrar
la refumuda espia.

I a Figueres se'n va anar
a contar-ho al capità
havia vist contrabandistes.

O sigui, que el tabac s'adquiria al port de Banyuls de la Marenda, al Rosselló, i el devien desembarcar tocant als aiguamolls de l'Empordà, un indret difícil de controlar. Per camins de poc moviment, arribaven a Fortià, on devien entaular-se, per a seguir terra endins i distribuir la mercaderia.

La proximitat de Fortià a Figueres —10 o 12 minuts d'automòbil— fa que els veïns del nostre poble puguin considerar l'anada en tren a Girona, Barcelona o bé a altres indrets de més enllà com també si es volen endinsar a l'Europa continental, com si aquest passés per Fortià, mateix. Quelcom semblant es pot dir tractant-se del desplaçament per autopistes i carreteres que els posen en contacte amb Figueres o bé amb la ribera de la mar en temps breu.

Bibliografia bàsica

- BALANÀ i ABADIA, Pere. *Els noms de lloc de Catalunya*, Generalitat de Catalunya, Barcelona, 1989
- BOTET i SISÓ, Joaquim. *Província de Girona. Geografia General de Catalunya*. Direcció: Francesc Carreras i Candi. Barcelona (1911)
- CALS i GÜELL, Joan i altres. *L'Alt Empordà. Recursos i estructura econòmica*. Caixa d'Estalvis de Catalunya. Barcelona, 1987
- CASASSAS i SIMÓ, Lluís. *Fires i mercats a Catalunya*. Edicions 62. Barcelona, 1978.
- EDITORIAL AEDOS. *Diccionari nomenclàtor de pobles i poblats de Catalunya*. Barcelona, 1964.
- FEBRER, Joaquim. *Atlas pluviomètric de Catalunya*. Institució Patxot. Barcelona, 1930
- IGLÉSIES, Josep. *El fogatge de 1553*. T.1. Fundació Salvador Vives Casajuana. Barcelona, 1979.
- IGLÉSIES, Josep. *El cens del Comte de Floridablanca. 1787*. Fundació Salvador Vives Casajuana. Barcelona, 1969.
- INSTITUT CARTOGRÀFIC DE CATALUNYA. *Mapa de Catalunya d'imatge satèl·lit 1:100.000. Figueres 20-6*. Barcelona, 1986
- INSTITUT CARTOGRÀFIC DE CATALUNYA. *Orotofoto mapa de Catalunya. 258-9-5. Fortià. Escala 1:500*. Barcelona, 1991
- MADOZ, Pascual. *Artículos sobre el Principat de Catalunya (Diccionario geográfico-estadístico-histórico de España y sus posesiones de Ultramar - 1845)*. CURIAL. Barcelona, 1985
- MOREU-REY, Enric. *Els nostres noms de lloc*. Editorial Moll, Mallorca, 1962
- SERVICIO DE ESTUDIOS EN BARCELONA DEL BANCO URQUIJO. *El agua, recurso natural escaso*. Barcelona, 1969
- SOLÉ i SABARÍS, Lluís (director). *Geografia de Catalunya. Volum II*. AEDOS. Barcelona, 1964
- VILA, Marc-Aureli. *La casa rural a Catalunya*. Edicions 62. Barcelona, 1980
- VILA, Marc-Aureli. *Les comarques i els municipis de Catalunya*. Generalitat de Catalunya. Barcelona, 1989
- VILLANUEVA, Jaime. *Viage literario a las iglesias de España. Tomo XVII*. Real Academia de la Historia. Madrid, 1851
- ZAMORA, Francisco de. *Diario de los viajes hechos en Cataluña (1784-1790)*. CURIAL. Barcelona, 1973
- Reseña histórica y descriptiva de la Granja-escuela de la provincia de Gerona*. Imprenta de Lorenzo Miégevill. Figueres, 1865

Façana de la casa dita de la reina Sibilla

Porta d'entrada i finestra de la casa de la reina Sibilla

Detall de l'arbrat del bosc de Fortianell

Maquinària davant d'un conreu de blat de moro farratger

Dues grans franges: la del cel i la del camp d'usurda